

88, 127, 133-134, 171-172). Arap dili âlimi ve müfessir Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın Halife Me'mûn'la tanışmasını sağlayan Sümâme'nin Ferrâ hakkındaki sözleri, her ikisinin çeşitli ilimlere vukufunu ve şahsiyetlerini belirtmesi bakımından önemlidir (*DİA*, XII, 407).

Mu'tezile'nin Sümâmiyye kolunun kurucusu olan Sümâme b. Eşres'in kaleme aldığı eserler günümüze ulaşmadığı için görüşleri daha çok Sünnî kaynaklarından tesbit edilebilmektedir. Ona göre mütevellid fiillerin (yumruk vurulunca camın kırılması gibi vasıtalı fiiller) fâili yoktur; bu tür fiilleri bir fâile nisbet etmek ölüye nisbet etmek gibidir. Söz konusu fiiller Allah'a da izâfe edilemez, çünkü Allah bu durumda kötü fiillerin fâili olur. İnsana ait fiil irade-den ibaret olup diğerleri mütevellid durumundadır. İlâhî gerçeğe ulaşamayan kimseler, aynı durumda bulunan Ehl-i kitap, dinen mükellef sayılmayan şuursuz canlılar ve müminlerin çocukları âhirette toprak olacaktır. Çünkü bunların ne sorumlulukları ne de iman ve amelleri vardır. İstîtâat, fiili meydana getirecek organların sağlıklı olması demek olup insanda fiilden önce mevcuttur. Âlem Allah'ın tabiatı icabı bir fiildir. Bu görüş filozofların "icâb bi'z-zât" düşüncesinin aynı olup âlemin kadîm olmasını gerektirir. Sümâme hüsün ve kubuh meselesinde Mu'tezile'nin görüşlerini benimsemiştir (Abdülkâhîr el-Bağdâdî, s. 157-160; İsferyânî, s. 79-81; Neseî, I, 80, 229, 261; II, 543, 681; Şehristânî, I, 70-71). Ancak onun bu düşünceleri ve diğer görüşlerinin, Bağdat'ta bir Mu'tezilî kelâmcısı iken ilhâdî yüzünden bu mezhepten dışlanan ve Râfîzîler'e katılan İbnü'r-Râvendî tarafından nakledildiği düşünülmektedir. Bu sebeple Hayyât, Sümâme'ye atfedilen görüşlerin ona ait olmadığı kanaatini taşımaktadır (*el-İntişâr*, s. 86-88, 127, 133-134, 171-172; krş. İlhan, sy. 5 [1989], s. 53-56). Nübüvvetin kanıtlanması konusunda diğerlerinden daha önemli sayılan akli mûcizenin ilk defa Sümâme b. Eşres, öğrencisi Câhîz ve Ali b. Rabben et-Taberî tarafından kullanıldığı bilinmektedir (*DİA*, XXXIII, 284). Sümâme b. Eşres'in kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır: *Kitâbü'l-Hüccce, el-Huşûş ve'l-'umûm fi'l-va'id, Kitâbü'l-Ma'ârif, Kitâb 'alâ cem'i men kâle bi'l-maḥlûk, Kitâbü'r-Red 'ale'l-Müşebbihe, Kitâbü'l-Maḥlûk 'ale'l-Mücbire, Kitâbü' Na'îmi ehli'l-cenne, Kitâbü's-Sünen* (İbnü'n-Nedîm, s. 208; *Mv.AU*, IV, 844).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "Sümâmiyye" md.; Câhîz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 301-302; Ebû'l-Hüseyn el-Hayyât,

el-İntişâr, Kahire 1344/1925, s. 86-88, 127, 133-134, 171-172; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 207-208; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, Beyrut 1977, s. 157-160; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 145-148; İsferyânî, *et-Tebsîr* (Hûl), s. 79-81; Neseî, *Tebsîratü'l-edile* (Salamé), I, 80, 229, 261; II, 543, 681; Şehristânî, *el-Milel* (Kılânî), I, 70-71; Zehebî, *Mizânü'l-'itidâl* (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.), Beyrut 1416/1995, II, 94; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 62-67; Makrîzî, *el-Hıtaḥ*, II, 347-348; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, II, 83-84; Ahmed Emîn, *Ḍuḥa'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), III, 77, 80, 132, 141, 145, 149-155, 159, 160, 163, 164, 201, 202, 204; Abdürrezzâk M. Esved, *Meus'atü'l-edyan ve'l-mezâhib*, Beyrut 2000, II, 268-270; Avni İlhan, "Sümâme b. Eşres", *DÜİFD*, sy. 5 (1989), s. 45-59; Yaşar Kutluay, "Sümâme", *İA*, XI, 232; J. van Ess, "Thumama b. Asḥras", *EI*² (İng.), X, 449-450; Zulfikar Tüccar, "Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd", *DİA*, XII, 407; Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", a.e., XXXIII, 284; Abdülemîr el-A'sem, "İbn Eşres Ebû Ma'n Sümâme en-Nümeyrî", *Mv.AU*, II, 30-33; Gânim Hâşim, "Sümâme b. Eşres en-Nümeyrî", a.e., IV, 843-844.

MUHAMMED ARUÇI

SÜMÂME b. ÜSÂL

(ثَمَامَةُ بْنُ أُسَالٍ)

Ebû Ümâme Sümâme b. Üsâl

b. en-Nu'mân el-Hanefî

(ö. 12/633)

Sahâbî.

Yemâme'deki Benî Hanîfe kabilesinin iki emîrinden biri olup Hacr (Riyad) şehrinde yaşıyordu. Diğer emîr Hevze el-Hanefî ise Hidrime'de oturuyordu. Hz. Peygamber, bu iki emîre 7. yılın Muharreminde (Mayıs 628) Selif b. Amr'ı göndererek kendilerini İslâmiyye'ye davet etti. Hevze, Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra nübüvvet ve iktidarın kendisine geçmesi şartıyla bu daveti kabul edeceğini bildirdi ve teklifi reddedildi. Düşmanca bir tavır içinde bulunduğu anlaşılan Sümâme'nin ne cevap verdiği bilinmemekteyse de kabilesinin Mekke'ye yaptığı ticarî seyahatler veya hac ziyaretleri vesilesiyle Resûlullah'la görüşmüş olabileceği belirtilmektedir. Sümâme, umre için Yemâme'den Mekke'ye giderken Necid civarında muhtemelen Muhammed b. Mesleme kumandasında Kuratâ Seriyesi'ne çıkan askerî birlik tarafından yakalanarak Hz. Peygamber'in huzuruna getirildi. Hz. Peygamber onu üç gün süreyle mescidin direklerinden birine bağlatarak hapsedti ve kendisine iyi davranılmasını emretti. Evinden ona yiyecekler gönderdi ve üç gün boyunca onu İslâmiyye'ye davet etti. Fakat Sümâme buna yanaşmadı ve serbest bırakıldığı takdirde istenen fid-

yeyi vereceğini söyledi. Üç gün sonra fidyesiz salıverilince gördüğü iyi muameleden dolayı mescidin yakınındaki bir suda yıkanarak müslüman oldu ve Resûlullah'a biat etti; eskiden kendisine çok düşman olduğunu, fakat o andan itibaren onu çok sevdiğini söyledi. Daha sonra umre yapmak için izin istedi, Resûl-i Ekrem'den İslâmî usule göre umre yapmayı öğrendi ve Mekke'ye telbiye getirerek giren ilk müslüman oldu. Onun bu davranışına öfkeleyen bazı Kureyşliler kendisini öldürmek istedilerse de diğerleri, ticarî münasebetleri için Kureyş'in Yemâme'ye ihtiyacı bulunduğunu belirterek onun serbest bırakılmasını sağladı. Sümâme ise, "Ben dinlerin en hayırlısına, Muhammed'in dinine uydum. Bundan sonra o izin verinceye kadar size Yemâme'den bir erzak tanesi bile gelmeyecek" diyerek Kureyşliler'i tehdit etti ve memleketine döndü (Buhârî, "Cihâd", 70; Müslim, "Cihâd", 59). Sümâme, Mekke'ye hububat ve yiyecek sevkine engel olunca Mekkeliler, Hz. Peygamber'e mektup yazarak Mekke'de açlık ve sefâletin hüküm sürdüğünü, Sümâme'yi bundan vazgeçirmesini istediler. Resûl-i Ekrem de Sümâme'ye haber gönderip Mekke'ye erzak ve diğer ihtiyaçların sevkini yeniden başlattı.

Hacr valiliğine tayin edilen Sümâme, Hevze el-Hanefî'nin ölümünden sonra (8/629-30) Yemâme hâkimi oldu. Müseylime-tülkezzâb nübüvvette Hz. Muhammed ile ortak olduğunu, İslâm peygamberinin de bunu kabul ettiğini ilân edince Sümâme onun bu iddiasını, ayrıca Hacr'i işgal ettiğini, kendisinin yanındaki müslümanlarla orayı terkettiğini Hz. Peygamber'e bildirdi. Hz. Peygamber, Furât b. Hayyân'ı Müseylime'nin üzerine gönderdikten bir süre sonra vefat etti. Müseylime müslümanlara karşı baskıyı arttırdınca Sümâme bu defa durumu Hz. Ebû Bekir'e haber verdi ve halifeden yardım gelinceye kadar kabilesindeki müslümanlarla ve Benî Temîm'in yardımcılarıyla Müseylime'ye karşı koydu. Hz. Ebû Bekir'in İkrime b. Ebû Cehil ve Şurâhbîl b. Hasene kumandasında Yemâme'ye gönderdiği iki ordu, Sümâme'nin acele edilmemesi yönündeki uyarılarını dikkate almayınca başarı sağlayamadı. O günlerde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Secâh tek peygamberin kendisi olduğunu söyleyerek Müseylime'nin üzerine yürüyünce Sümâme'nin Hacr'e hâkim olacağından korkan Müseylime, Secâh ile anlaştı. Sümâme, Hâlid b. Velid'in Yemâme'ye doğru yola çıktığını duyduğunda Benî Hanife mensuplarını toplayarak bir konuşma yap-

ti ve Resûl-i Ekrem'in hak peygamber, Müseylime'nin bir yalancı olduğunu söyledi; kabilesi halkından yaklaşık 3000 kişiyle hilâfet ordusuna katıldı. Sümâme kendi kuvvetleriyle, Müseylime'nin öldürülmesinden sonra (12/633) Bahreyn'de irtidad edenlerle savaşmaya giden Alâ el-Hadramî kumandasındaki İslâm ordusunda yer aldı ve onun bu desteği Hutarn b. Dübey'a kumandasındaki mürtedlerin yenilgiye uğratılmasında etkili oldu. Ancak Sümâme zaferin ardından Yemâme'ye dönerken mürtedler tarafından şehid edildi. Hz. Ebû Bekir, onun dine ve devlete yaptığı hizmetleri dolayısıyla yeğeni Mutarrif b. Nu'mân b. Seleme'yi Yemâme'ye vali tayin etti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *el-Tabakât*, V, 550-551; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 203-208; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 294-295; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 354-355, 369-370; IV, 204; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 149; V, 29-32, 48-49; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 203; *Tecrid Tercemesi*, X, 372-375; L. Caetani, *İslâm Târîhi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, IV, 422-423, 444-445; Köksal, *İslâm Târîhi* (Medine), VI, 7-14; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 39; Abdullah b. Muhammed b. Nâsir, "Sümâme b. Üşâl el-Hânefî", *Mecelletü Câmî'ati'l-İlmâm Muhammed b. Sü'ûd el-İslâmiyye*, sy. 16, Riyad 1417/1996, s. 353-370.

ASRİ ÇUBUKCU

SÜMÂMİYYE

(السُمَامِيَّة)

Mu'tezile ileri gelenlerinden
Sümâme b. Eşres'in

(ö. 213/828)

görüşlerini benimseyenlere
verilen ad

(bk. SÜMÂME b. EŞRES).

SÜMÂNİYYÂT

(السُمَانِيَّات)

Bir hadisi kitabına alan müelliften
Hz. Peygamber'e varıncaya kadar
senedinde sekiz râvi bulunan
hadisler için kullanılan terim

(bk. İSNAD).

SÜMENİYYE

(السُمْنِيَّة)

Budist inancını benimseyenler için
müslüman yazarlar tarafından
kullanılan bir terim.

İslâmî kaynaklarda sümeniyye bazan şü(e)meniyye biçiminde de yer alır. Anlamı genellikle "Sümnâ'ya / Sümenât'a mensup olanlar" (Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-mu-*

hîf, "smn" md.; Tehânevî, I, 702; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 484) ya da "Sümen ehli" (Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, s. 25) şeklinde açıklanmıştır. Sümenât (Somnât, bugünkü adıyla Somrat-Patan), Hindistan'ın Gucerât bölgesinde deniz kıyısında yer alan bir şehrin ve burada bulunan tapınakla putun adıdır. İbnü'l-Esîr, Gazneli Mahmud'un 416'da (1025) Sümenât'ı fethini anlatırken bu tapınaktan ve puttan bahseder. Bunun Hindistan'daki putların en büyüğü olduğunu, çok sayıda kişi tarafından ziyaret edildiğini, buraya mücevher cinsinden büyük bağışların yapıldığını ve tapınağın kutsal Ganj nehrinden getirilen sularla her gün yıkandığını kaydeder (*el-Kâmil fi't-târîh*, VII, 385; ayrıca bk. *The History of India*, I, 67).

Müslüman tarihçilerin eserlerinden hareketle kaleme alınan *The History of India* adlı külliyyatta (London 1867-1877) sümeniyyenin Sanskritçe'de dindar dilenci, zâhid ve özellikle Budist inancına mensup kişileri ifade etmek için kullanılan **sramana** kelimesinden geldiği ileri sürülür. Aynı eserde Strabo (m.s. I. yüzyıl) ve İskenderiyeli Clement (II-III. yüzyıl) gibi Grek ve Hristiyan yazarların da bu gruptan **sarmanes**, **sarmanae**, **garmanae**, **samanai** ve **semnoi** şeklinde bahsettikleri zikredilir (*The History of India*, I, 506). Clement bu grubun Hindistan'da bulunan, dinî fiil olarak zihnî ve fizikî egzersizler yapan ve çıplak gezen filozof sınıfından Budistler olduğunu söyler (Calverley, LIV/3 [1964], s. 200). Buna göre daha ziyade Budist rahiplerini ifade etmek için kullanılan kelime, Budist inancının Asya'nın batı ve kuzey bölgelerine yayılmasıyla birlikte bazı fonetik değişikliklerle Orta Asya dillerinde ve özellikle Soğdca'da yer almış, oradan da Arapça'ya geçmiştir (*EI*² [İng.], IX, 869). Şaman kelimesinin kökeninin de Sanskritçe sramana, Pali dilindeki biçimiyle **samana** kelimesine dayandığı yolundaki yaygın görüşe karşılık bazı araştırmacılar, şamanın Tunguzca bir kelime olduğunu ve sramana kelimesiyle ilgisinin bulunmadığını ileri sürmüştür (bk. ŞAMANİZM).

Sümeniyye'den bahseden ilk müslüman yazarlardan Bîrûnî ve Makdisî, Hindistan'da biri Brahmanlar (Berâhime), diğeri Sümeniyye (Şumeniyye) olmak üzere iki grubun bulunduğunu kaydeder (*Tahkîku mâ li'l-Hind*, s. 15-16; *el-Bed' ve't-târîh*, II, 9). Bîrûnî'nin verdiği bilgiye göre Sümeniyye Brahmanlar'ı sevmediği için Hint halk tabakasına daha yakın bir gruba karşılık gel-

mektedir. Zerdüş'ten önce Horasan, İran, Irak ve Şam bölgeleri Sümeniyye inancına mensupken Mecûsîliğin burada yayılmasıyla birlikte Sümeniyye mensupları Belh'in doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır (*Tahkîku mâ li'l-Hind*, s. 15-16). Bîrûnî ayrıca bu gruptan "kırmızı giyinenler" (Muhammire) olarak da bahsetmiş, kurucuları olan Buda'ya bağlı olduklarını ve ölümlerini suya attıklarını belirtmiştir (*a.g.e.*, s. 122, 479).

İslâm kaynaklarında Sümeniyye'ye bir kısmı Budist inancıyla örtüşmeyen çeşitli inançlar atfedilmiştir. Sümeniyye'yi Sâbiîler'le birlikte ele alan Hârizmî, Sümen'e nisbet edilen bu gruptan Hindistan'da ortaya çıkmış, putlara tapan, âlemin ve zamanın ezeli olduğuna, tenâsûhe ve yerkürenin, üzerindekiyle birlikte devamlı olarak aşağıya doğru hareket ettiğine inanarak, peygamberlerinin Budâsef (Bodisatva) olduğunu iddia eden bir topluluk diye söz eder (*Mefâtîhu'l-ülûm*, s. 25; ayrıca bk. Mâtürîdî, s. 152). Bu bilgiler yanında çeşitli müslüman yazarlar tarafından Sümeniyye'nin tümevarım ve tümdengelimle dayalı bilgiyi reddedip beş duyu vasıtası dışında hiçbir şeyin bilinemeyeceğini ileri sürdükleri belirtilmiştir (Cevherî, V, 2138; Bağdâdî, s. 270). Bağdâdî'nin kaydettiğine göre onlardan çoğu âhiret hayatını ve ölümden sonra dirilmeyi inkâr etmiş, bir kısmı tenâsûh inancı kapsamında insan ruhunun bir köpeğe, köpeğin ruhunun da bir insana geçişini mümkün görmüş, bir beden içerisinde günah işleyen kimsenin bu günahının cezasını başka bir bedende çekeceğini, sevap için de aynı şeyin söz konusu olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca, "Bir şey ancak duyarlar vasıtasıyla bilinebilir" demelerine rağmen tenâsûhün duyarlarla bilinemeyeceğini ileri sürmüşlerdir (*el-Farq*, s. 270-271). İbnü'n-Nedîm'in Horasanlı bir müelliften naklettiğine göre Sümeniyye insanların ve diğer din mensuplarının en cömertidir. İslâm'dan hemen önce ve daha eski dönemlerde Mâverâünnehir halkının çoğunluğu bu mezheptendi. Peygamberleri olan Budâsef onlara helâl olmayan, inanılması ve yapılması câiz sayılmayan en büyük şeyin bütün işlerde "hayır" demek olduğunu öğretmiş, onlar da hem sözlerinde hem davranışlarında buna riayet etmiştir. Sümeniyye'ye göre hayır sözü şeytanın işi olup onu bertaraf etmek inancın bir gereğidir (*el-Fihrist*, s. 484). İbnü'n-Nedîm ayrıca, çeşitli putlar için kullanılan ortak bir isim olan "buda" ile ilgili olarak farklı grupların görüşlerini nakleder. Buna gö-